

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ
СПРАВ**

Факультет № 6

Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології

ЛЕКЦІЯ

**з навчальної дисципліни «Організація та проведення негласних слідчих
(розшукових) дій»**

**обов'язкових/вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти**

**за темою – Контроль за вчиненням злочину в ході проведення
контрольованої поставки та оперативної закупки**

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 25.08. 2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС (протокол від 21.08.2023 № 7)

Розробник:

1. Професор кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 ХНУВС, доктор юридичних наук, професор Пчолкін В.Д.

Рецензенти:

1. Професор кафедри криміналістики, судової експертології та медичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

2. Доцент кафедри криміналістики Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого кандидат юридичних наук, доцент Мусієнко О.Л.

План.

- 1. Контрольована поставка як форма контролю за вчиненням злочину**
- 2. Контрольована та оперативна закупка як форма контролю за вчиненням злочину.**

Рекомендована література:

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
2. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 4 листопада 1950 р. (в ред. від 1 червня 2010 р.) (Зі змінами та доповненнями, внесеними Протоколом № 11 від 11 трав. 1994 р., Протоколом № 14 від 13 трав. 2004 р.): URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_004.
3. Про Національну поліцію: Закон України від 2 лип. 2015 р. № 580- VIII: URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/580-19>.
4. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» // Відомості Верховної Ради України, 1992, N 22, ст.303 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12/ed20130811#Text>
5. Закон України «Про судову експертизу» // Відомості Верховної Ради України, 1994, N 28, ст.232 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4038-12#Text>
6. Закон України «Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори» // Відомості Верховної Ради України, 1995, N 10, ст.60 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/60/95-%D0%B2%D1%80#Text>
7. Кримінальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України, 2001, № 25-26, ст.131 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 р.// Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88 : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
9. Закон України «Про прокуратуру» від 14.10.2014 № 1697-18 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>
10. Закон України «Про службу безпеки України» прийнятий 25 березня 1992 року N 2229-XII // Відомості Верховної Ради України, 1992, №27, ст.382.
11. Закон України «Про державну таємницю» прийнятий 21 січня 1994 року N 3855-XII (із змінами і доповненнями від 19 червня 2003 року)
12. Закон України «Про контррозвідувальну діяльність» прийнятий 26 грудня 2002 року N 374-IV // Відомості Верховної Ради України. 2003. № 374. Ст. 482.
13. Закон України «Про Державну прикордонну службу України» прийнятий

- 3 квітня 2003 року N 661-IV
14. Закон України «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів» від 23 грудня 1993 р. № 3781-XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. Реж. доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3781-12>
 15. Закон України «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві» від 23 грудня 1993 р. № 3782-XII [Електронний ресурс]: Офіційний веб-портал Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>
 16. Про затвердження Положення про Національну поліцію : постанова Кабінету Міністрів України від 28.10.2015 № 877 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України : URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/877-2015-%D0%BF#n9>
 17. Інструкція про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні, затверджена Наказом Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Адміністрації Державної прикордонної служби України, Міністерства фінансів України, Міністерства юстиції України 16.11.2012 № 14/1042/516/1199/936/1687/5
 18. Про організацію діяльності органів досудового розслідування Національної поліції України : наказ МВС України від 06.07.2017 № 570 [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0918-17>
 19. Про затвердження Інструкції з організації взаємодії органів досудового розслідування з іншими органами та підрозділами Національної поліції України в запобіганні кримінальним правопорушенням, їх виявленні та розслідуванні : наказ МВС України від 07.07.2017 № 575 [Електронний ресурс] // База даних «Законодавство України». Верховна Рада України. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0937-17>
 20. Бандурка О. М. Теорія і практика оперативно-розшукової діяльності : монографія. Харків : Золота миля, 2012. 620 с.
 21. Білічак О.А. Негласні слідчі (розшукові) дії. К.: Центр навч.-наук. та наук.-практ. вид. НАСБ України, 2014. 360 с.
 22. Вінчук В. В. Тимчасовий доступ до речей і документів як одна з основних процесуальних дій, спрямованих на розкриття економічних злочинів: особливості проведення та взаємодії з оперативними підрозділами / В. В. Вінчук, В. К. Нерсесова // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2016. № 4 (75). С. 62-69.
 23. Кудінов С.С., Шехавцов Р.М. Загальноправова характеристика та визначальні процесуальні основи проведення негласних слідчих (розшукових) дій // Негласні слідчі (розшукові) дії та особливості їх проведення оперативними підрозділами органів внутрішніх справ: навчально-практичний посібник / Б.І. Бараненко, О.В. Бочковий, К.А. Гусєва та ін.; МВС України Луган. держ. ун-т. внутр. справ ім. О.Є. Дідоренка. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. С. 40-87.

24. Сергєєва Д.Б. Використання результатів негласних слідчих (розшукових) дій у кримінальному процесуальному законодавстві : Монографія. К., 2014. 272 с.

Інформаційні ресурси

- офіційний веб-сайт Генеральної прокуратури України.
<http://www.minjust.gov.ua> – Офіційний веб-сайт Міністерства юстиції України.
<http://www.mvs.gov.ua> – офіційний веб-сайт Міністерства внутрішніх справ України.
<http://www.nbu.gov.ua> – Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського.
<http://www.police.ua> – Форум працівників МВС України.
<http://www.portal.rada.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховної Ради України.
– єдиний реєстр судових рішень в Україні.
– <http://www.scourt.gov.ua> – офіційний веб-сайт Верховного Суду України.

1. Контрольована поставка як форма контролю за вчиненням злочину

Відповідно до ст. 271 КПК України контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчинюється тяжкий чи особливо тяжкий злочин, та проводиться в таких формах:

- 1) *контрольована поставка;*
- 2) *контрольована та оперативна закупка;*
- 3) *спеціальний слідчий експеримент;*
- 4) *імітування обстановки злочину.*

2. Контроль за вчиненням злочину не проводиться, якщо внаслідок таких дій неможливо повністю запобігти:

- 1) *посягання на життя або заподіяння особі (особам) тяжких тілесних ушкоджень;*
- 2) *поширенню речовин, небезпечних для життя багатьох людей;*
- 3) *втечі осіб, які вчинили тяжкі чи особливо тяжкі злочини;*
- 4) *екологічній або техногенній катастрофі.*

3. Під час підготовки та проведення заходів з контролю за вчиненням злочину забороняється провокувати (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою його подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.

4. Про результати контролю за вчиненням злочину складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цієї негласної слідчої (розшукової) дії. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

Таким чином, контроль за вчиненням злочину може здійснюватися у випадках наявності достатніх підстав вважати, що готується вчинення або вчиняється *тяжкий чи особливо тяжкий злочин*. Оперативні підрозділи, згідно чинного законодавства, мають право проводити контрольовану поставку, контрольовану та оперативну закупку, спеціальний слідчий експеримент та імітування обстановки злочину щодо товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь. Основні форми контролю за вчиненням злочину зазначені у п.п. 1,2,3,4 частині 1 ст. 271 КПК України.

Однією із форм контролю за вчиненням злочину є контрольована поставка.

Контрольована поставка *полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її території) товарів, предметів і речовин, у тому числі*

заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Відповідно до мети, завданнями контрольованої поставки є:

- документування протиправної діяльності та виявлення всіх осіб причетних до вчинення злочину;
- виявлення причин та умов вчинення злочинів;
- виявлення джерел фінансування незаконних операцій з товарами, предметами та речовинами заборонених для обігу та подальших шляхів „відмивання” (легалізації) отриманих кримінальних доходів;
- забезпечення доказів злочинної діяльності;
- конфіскація, за результатами контрольованої поставки, товарів, предметів та речовин заборонених для обігу;

Контрольована поставка здійснюється тільки **спеціально уповноваженими на те державними органами та підрозділами**, які мають право здійснювати оперативно-розшукову діяльність, зокрема, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України, Державної прикордонної служби України.

Контрольована поставка може здійснюватися у взаємодії з іншими державними органами, зокрема Державною митною службою, яка забезпечує її проведення у випадку перетину кордону.

Предметом контрольованої поставки є товари, предмети та речовини, переміщення яких здійснюється протиправно.

Національне законодавство визначає, що предметом контрольованої поставки можуть бути лише ті товари, предмети та речовини, що фактично перебувають у незаконному обігу, тобто діяння з якими здійснюється з порушенням вимог чинного законодавства та відповідальність за які передбачена нормами кримінального права.

В залежності від джерел отриманої інформації, характеру походження вантажу, товарів, предметів, речовин та способу його переміщення, наявності супроводжених осіб та інших обставин **контрольовані поставки поділяються на види:**

а) залежно від пункту відправлення і пункту призначення вантажу, товарів, предметів та речовин заборонених для обігу та відповідної державної приналежності території, на якій планується проводити операцію:

- **внутрішня** (міжрегіональна) контрольована поставка – *контрольоване переміщення вантажу, товарів, предметів та речовин заборонених для обігу, що незаконно транспортуються в межах території нашої держави;*
- **зовнішня** (пов’язана з перетином кордону) це *контрольоване переміщення вантажу, товарів, предметів та речовин, що незаконно транспортуються за межі або безпосередньо в Україну із-за кордону на підставі заключних односторонніх чи багатосторонніх угод та договорів з іноземними країнами.* Вона здійснюється, як правило, за участю правоохоронних органів цих країн.

– окремим підвидом зовнішньої контрольованої поставки є **транзитна контрольована поставка** – *контрольоване переміщенням вантажу, товарів, предметів та речовин заборонених для обігу через територію України, яке здійснюється на підставі запитів державних органів інших країн.*

За кількістю країн, які беруть участь у проведенні даного заходу контрольовані поставки поділяються на:

- **двосторонні** – поставки проводять правоохоронні органи двох країн;
- **багатосторонні** – поставки проводять правоохоронні органи трьох та більше країн. Як правило, такі поставки здійснюють при транзитному переміщенні контролюючого вантажу, товарів, предметів та речовин заборонених для обігу через територію нашої держави або проводять за результатами документування міжнародного злочинного угруповання, злочинний вантаж якого переміщують територією декількох країн, або початковий чи кінцевий її етап проходить в Україні;

Організаційно контрольовану поставку можливо поділити на декілька етапів.

- а) **збір оперативної інформації** про контрабанду товарів, предметів та речовин та (або) проведення заходів щодо виявлення фактів незаконного транспортування товарів, предметів та речовин заборонених для обігу;
- б) **документування факту незаконного транспортування** товарів, предметів та речовин заборонених для обігу, що передбачає проведення всього комплексу дій, пов'язаних з оглядом місця події, виявлення та фіксації слідів злочинної діяльності причетних до незаконного обігу осіб, оформлення відповідної документації процесуального значення;
- в) **реалізація заходів із забезпечення негласного контролю за переміщенням** забороненого вантажу, товарів, предметів, речовин заборонених для обігу та осіб, які його супроводжують, на маршруті слідування до адресата;
- г) **затримання утримувача вантажу**, товарів, предметів, речовин заборонених для обігу та викриття максимально повної кількості осіб, причетних до протиправної діяльності.

Контрольована поставка включає такі стадії:

- **пізнавальну, або інформаційну**, під час якої відбувається вивчення оперативної ситуації, що склалася, виявлення проблеми, ресурсів і перспектив її вирішення;
- **цільову**, на якій відбувається формування мети операції щодо контролю за переміщенням товарів, предметів та речовин або поділ її на під цілі та ін.;
- **організаційну**, що включає підготовку й затвердження оперативно-тактичного задуму операції, розробку й опис заходів, засобів і шляхів реалізації задуму для досягнення поставленої мети, визначення виконавців намічених заходів щодо утворення органу управління цією системою, підготовку плану, оцінку можливих негативних наслідків і підготовку заходів з їх локалізації;
- **реалізаційно-практичну**, включає здійснення системи активних заходів і комбінацій;

– *результативну*, на якій підводяться підсумки операції, аналізуються, оцінюються і використовуються отримані результати.

Відповідно до частини 4 ст. 246 КПК України «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій», виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої (розшукової) дії, як контрольована поставка.

Відповідно до **частини 5 ст. 246 КПК** у рішенні про проведення контрольованої поставки зазначається строк її проведення. **Строк проведення** такої негласної слідчої (розшукової) дії може бути продовжений:

- прокурором, якщо негласна слідча (розшукова) дія проводиться за його рішенням – до вісімнадцяти місяців.

Злочинці вживають безліч способів приховування товарів, предметів та речовин заборонених для обігу при транспортуванні таких засобів (у контейнерах, спеціальних ємностях, тайниках, у багажу, що перевозиться окремо, в особистих речах, багажу, у вантажних перевезеннях, у поштових відправленнях, з використанням порожнин людини або тварин тощо) використовуючи автомобільний, залізничний, авіаційний, морський (річковий) транспорт, або здійснюючи перетинання державного кордону пішки.

Одним із важливих аспектів організації та прийняття рішення про здійснення контрольованої поставки є **встановлення контакту із владою країни**, у якій було виявлено товари, предмети чи речовини.

Відповідні правоохоронні органи надають один одному інформацію (документи, матеріали, інші дані) з питань, пов'язаних з підготовкою і проведенням контрольованої поставки. Передача такої інформації здійснюється в тому випадку, якщо це не завдає шкоди інтересам боротьби зі злочинністю, не суперечить законам держави і може допомогти органам іншої держави підготувати або провести операцію із контролю за товарами, предметами та речовинами або сприяти проведенню досудового розслідування.

Вибір мови та порядок інформування інших країн здійснюється відповідно до міжнародних угод про надання правової допомоги, учасником яких є Україна. Так, листування з правоохоронними органами країн-членів СНД здійснюється російською мовою. Зв'язок через акредитованих у ФРН, Польщі, Угорщині, Туреччині, Республіці Ізраїль офіцерів зв'язку МВС України – українською. З іншими країнами – англійською чи заздалегідь установленою мовою.

Після погодження обох сторін проводиться контрольована поставка, на підставі отриманого міжнародного запиту оперативним підрозділом . таким як: Департаментом протидії наркозлочинності Національної поліції України, Департаментом стратегічних розслідувань (ДСР) тощо.

Складається план її проведення щодо перекриття каналу контрабандного переміщення товарів, предметів та речовин заборонених для обігу, а також документування протиправної діяльності причетних осіб.

За необхідності про контрольовану поставку, пов'язану з перетином кордону, інформують відповідні підрозділи Держмитслужби,

Держприкордонслужби та СБУ. Важливим чинником є своєчасність надання правоохоронним органам інших країн інформації. Зазначене набуває особливого значення для координації спільних дій з метою одночасного вилучення товарів, предметів та речовин.

Відповідно до частини 7 ст. 271 КПК України прокурор у своєму рішенні про проведення контрольованої поставки, крім відомостей, передбачених статтею 251 цього Кодексу, зобов'язаний:

- 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину.
- 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

Відповідно до частини 8 ст. 271 КПК України, якщо при проведенні контрольованої поставки виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, вона має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами цього Кодексу.

2. Контрольована та оперативна закупка як форма контролю за вчиненням злочину.

До форм контролю за вчиненням злочину законодавець відносить контрольовану та оперативну закупку. Проведення контрольованої та оперативної закупок здійснюється згідно з положеннями статті 271 Кримінального процесуального кодексу України у порядку, визначеному нормативно-правовими актами Міністерства внутрішніх справ України, Державної податкової служби України, Служби безпеки України, Державної митної служби України, погодженими з Генеральною прокуратурою України та зареєстрованими у Міністерстві юстиції України.

У пункті 2 частини першої статті 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», зазначається, що оперативні підрозділи мають право проводити... контрольовану і оперативну закупку товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форми власності з метою виявлення та документування фактів протиправних діянь.

Стаття 5 Закону України «Про заходи протидії незаконному обігу наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та зловживанню ними» визначає, що, «для одержання доказів злочинної діяльності, пов'язаної з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, може бути проведена **оперативна закупка** – операція щодо придбання наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів».

Відповідно до частини 4 ст. 246 КПК України «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій», виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення контрольованої та оперативної закупки.

Відповідно до частини 5 ст. 246 КПК у рішенні про проведення контрольованої та оперативної закупки зазначається строк її проведення. Строк її проведення може бути продовжений:

– прокурором, якщо дані негласні слідчі (розшукові) дії проводилися за його рішенням – до вісімнадцяти місяців.

Сутність оперативної закупки полягає в здійсненні нібито угоди купівлі-продажу з особою, яка підозрюється в торгівлі забороненими для легального обігу предметами, товарами та речовинами (наприклад, наркотичними засобами, радіоактивними речовинами, зброєю тощо).

Отже, **оперативна закупка** полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений законодавством, з метою викриття і документування факту готування та вчинення злочину, а також установлення особи, яка його вчинила.

Після винесення рішення прокурора складається план проведення оперативної закупки. **У плані зазначаються** задум операції, завдання, які необхідно вирішити, виконавці та заходи, які забезпечують її здійснення.

Застосування спеціальних технічних засобів при проведенні оперативної закупки здійснюється з дозволу слідчого судді відповідно до чинного законодавства України.

Сутність контрольованої закупки як форми контролю за вчиненням злочину полягає у здійсненні угоди купівлі-продажу слідчим або працівником оперативного підрозділу, з особою, підозрюваною у порушенні законодавства яке регулює фінансову, господарську, підприємницьку та торгівельну діяльність, з метою виявлення протизаконної діяльності.

Іншими словами – **контрольована закупка** полягає в *імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і фіксації факту готування та вчинення злочину, а також особи, яка його вчинила.*

Контрольована закупка може бути **гласною або негласною**, але обов'язково здійснюється за участю понятих. Як правило, контрольовану закупку проводять з метою подальшого лабораторного дослідження продукції на якість, відповідність стандартам тощо.

Тактика **гласної контрольованої закупки** (угоди купівлі-продажу) припускає пояснення продавцеві фактичної мети здійснення цієї форми контролю за вчиненням злочину, контрольне зважування, огляд товару.

Негласна контрольована закупка означає приховування від продавця справжньої мети придбання товару або свою належність до правоохоронних органів.

Відповідно до частини 3 ст. 271 КПК України під час підготовки та проведення контрольованої та оперативної закупки **забороняється провокувати** (підбурювати) особу на вчинення цього злочину з метою її подальшого викриття, допомагаючи особі вчинити злочин, який вона би не

вчинила, як би слідчий цьому не сприяв, або з цією самою метою впливати на її поведінку насильством, погрозами, шантажем. **Здобуті в такий спосіб речі і документи не можуть бути використані у кримінальному провадженні.**

Відповідно до частини 4 ст. 271 КПК України про результати проведення контрольованої та оперативної закупок складається протокол, до якого додаються речі і документи, отримані під час проведення цих негласних слідчих (розшукових) дій. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності такої особи.

Згідно частини 7 ст. 271 КПК України прокурор у своєму рішенні про проведення контрольованої та оперативної закупки, крім відомостей, передбачених статтею 251 цього Кодексу, **зобов'язаний викласти обставини, які свідчать про відсутність під час даних негласних слідчих (розшукових) дій провокування особи на вчинення злочину.**

Відповідно до частини 8 ст. 271 КПК України, якщо при проведенні контрольованої та оперативної закупки виникає необхідність тимчасового обмеження конституційних прав особи, воно має здійснюватися в межах, які допускаються Конституцією України, на підставі рішення слідчого судді згідно з вимогами цього Кодексу

3. Спеціальний слідчий експеримент

Відповідно до п. 3 ч 1 ст. 271 КПК України, однією із форм контролю за вчиненням злочину є спеціальний слідчий експеримент.

Експеримент (від лат. слова experimentum – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що перебуває під наглядом, та його зв'язки з іншими явищами. **Експеримент** — це цілеспрямована діяльність, основу якої становить дослідне відтворення в спеціально створених умовах явища, що пізнається, події, речі. Відтворення дозволяє поставити досліджуваній об'єкт за волею людини в штучні умови і тим самим виключити вплив причин, що важко спостерігаються, на кінцеві результати досліду. Експеримент дає можливість вичленувати з існуючого різноманіття причинних зв'язків конкретну залежність або закономірність і досліджувати її в «чистому» вигляді.

Спеціальний слідчий експеримент як форма контролю за вчиненням злочину полягає в одержанні слідчим або працівником оперативного підрозділу інформації шляхом штучного створення відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, для перевірки спрямованості намірів особи, в діях якої наявні ознаки вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів та спостереження за її поведінкою.

Спеціальний слідчий експеримент має власні відмінні риси:

- 1) його застосування потребує певних процесуальних умов;
- 2) він відтворює явище не повністю, а лише деякі умови, за яких відбувалися події або мали місце факти, що цікавлять слідчого та оперативного працівника.

Спеціальний слідчий експеримент відрізняється від слідчого експерименту який є самостійною слідчою (розшуковою) дією.

У частині 1 ст. 230 «Слідчий експеримент» КПК України зазначається, що «з метою перевірки і уточнення відомостей, які мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, слідчий, прокурор має право провести слідчий експеримент шляхом відтворення дій, обстановки, обставин певної події, проведення необхідних дослідів чи випробувань».

Неприпустимо проведення експериментів, які:

- 1) принижують гідність людини;
- 2) загрожують життю або здоров'ю учасників експерименту або інших осіб;
- 3) загрожують майну або можуть призвести до значних матеріальних збитків.

Перед проведенням спеціального слідчого експерименту, рекомендується скласти письмовий план. **У план доцільно внести такі обставини:**

- а) місце і час проведення спеціального слідчого експерименту;
- б) основні завдання;
- в) кількість учасників та розташування їх;
- г) сутність дослідів, їх послідовність і роль учасників експерименту при проведенні кожного дослідів;
- д) вирішити питання про засоби зв'язку між окремими групами його учасників.
- е) вивчити місце майбутнього експерименту, щоб краще орієнтуватися у навколишній обстановці при його проведенні.

У процесі підготовки до спеціального слідчого експерименту слідчому необхідно вирішити, чи роз'яснювати завдання експерименту та обставини справи учасникам експерименту або ж робити цього не слід. Однак у деяких випадках такі роз'яснення є недоцільними.

Відповідно до частини 4 ст. 246 КПК України «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій», виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення спеціального слідчого експерименту.

Відповідно до частини 5 ст. 246 КПК у рішенні про проведення спеціального слідчого експерименту зазначається строк його проведення. Строк проведення може бути продовжений:

- прокурором, якщо ці негласні слідчі (розшукові) дії проводилися за його рішенням - до вісімнадцяти місяців.

4. Імітування обстановки злочину

Імітування обстановки злочину відповідно до пункту 4 частини першої ст. 271 КПК України є формою контролю за вчиненням злочину.

Імітація від лат. imitatio – наслідування, переймання. 1) відтворення; наслідування; 2) підроблення; 3) спосіб маскування, здійснюваний за допомогою імітаційних засобів. **Імітувати** від лат. imitare – наслідувати. 1) точно наслідувати кого-небудь, відтворювати що-небудь; 2) підробляти під що-небудь...

Імітування обстановки злочину як форма контролю за вчиненням злочину – це сукупність здійснюваних за єдиним замислом (планом) заходів, з використанням спеціальних імітаційних засобів, з метою створення відповідних умов щодо спонукання особи (чи групи осіб), яка готує вчинення або вчиняє злочинні дії, до поведінки, що охоплюється її умислом і одночасно дозволяє запобігти, попередити чи розслідувати тяжкі та особливо тяжкі злочини проти особи, суспільства та держави.

Отже, метою імітування обстановки злочину є попередження, припинення й розслідування тяжких та особливо тяжких злочинів.

Імітування обстановки злочину може проводитися як з метою виявлення конкретних осіб, які обґрунтовано підозрюються у злочинній діяльності (одержання неправомірної вигоди, торгівля зброєю, вчинення вбивств на замовлення, операції з наркотиками та інше) так і для виявлення намірів невідомих осіб, які вчиняють серійні, резонансні злочини, шляхом використання різних спеціальних імітаційних засобів (спеціальних підприємств, установ, організацій, «пасток», маскувань, інсценувань та інше).

Здійснюючи дану форму контролю за вчиненням злочину слідчі та оперативні працівники повинні обов'язково дотримуватися наступних вимог:

- не підбурювати та не провокувати особу до протиправних дій;
- не ставити особу в умови, що утрудняють задоволення її потреб законним способом;
- не принижувати честь і гідність осіб, які беруть участь в імітації обстановки злочину та оточуючих;
- не створювати небезпеку для здоров'я людей.

Відповідно до частини 4 ст. 246 КПК України «Підстави проведення негласних слідчих (розшукових) дій», виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення імітування обстановки злочину.

Відповідно до частини 7 ст. 271 КПК України **прокурор у своєму рішенні** про проведення імітування обстановки злочину, крім відомостей, передбачених статтею 251 цього Кодексу, **зобов'язаний:**

- 1) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину;**
- 2) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.**

Слід звернути увагу на те, що іноді в гонитві за показниками у виявленні та розкритті злочинів, працівники оперативних підрозділів правоохоронних органів переходять межу дозволеного, що пов'язана з провокуванням особи на вчинення злочину.

Суть провокації та підбурювання полягають у тому, що заздалегідь підготовлена правоохоронцями людина (можливо в якості агента «під прикриттям і з легендою» або без такого) входить у довіру до іншої людини та починає спонукати, зваблювати, підштовхувати та заманювати її на здійснення тяжкого злочину, пропонуючи при цьому найчастіше певні кошти або інші матеріальні блага.

Визначальним в даній ситуації для констатування наявності провокації або підбурювання є те, що **за відсутності здійсненого активного втручання зі сторони правоохоронців у діяльність певної особи, вона з високою долею ймовірності так і не вчинила би інкримінований їй злочин.**

Підбурювання є формою співучасті у злочину, оскільки особа, яка вмовлянням, авторитетом або обіцянками матеріальної вигоди підштовхує людину на злочин, є не менш винною ніж подальший виконавець злочину. Навіть більше, за відсутності окремих обіцянок, умовлянь та впевненості у «безпечності» злочину, існує величезна кількість ймовірностей розвитку альтернативного майбутнього в якому ймовірний виконавець злочину так його б і не вчинив би за відсутності впливу на його свідомість та волю підбурювача.

Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) та національні суди постійно наголошують на неможливості підміни негласних слідчих (розшукових) дій у формі контролю за злочинном у сукупності з або без конфіденційного співробітництва на таке явище як провокація або підбурювання особи на вчинення злочину.

Цікавими рішеннями ЄСПЛ у справах даної категорії є наступні:

1) **Європейський суд з прав людини насамперед зауважує, що він усвідомлює, які труднощі виникають у поліції при пошуку та збиранні доказів** під час виявлення та розслідування злочинів. Правоохоронні органи при виконанні своїх завдань все частіше змушені використовувати негласних агентів та інформаторів, вдаватися до негласних оперативно-розшукових заходів, зокрема для боротьби з організованою злочинністю й корупцією.

Крім того, **корупція стала основною проблемою у багатьох країнах**, що засвідчує Кримінальна конвенція про боротьбу з корупцією. За змістом положень цього документа можна використовувати такі спеціальні слідчі методи, як діяльність негласних агентів, якщо це необхідно для збирання доказів у цій сфері, за умови непорушення прав і зобов'язань, які випливають із міжнародних багато сторонніх спеціальних конвенцій, наприклад стосовно прав людини.

З огляду на це використання спеціальних слідчих методів, зокрема негласних заходів, саме по собі не може порушити право на справедливий судовий розгляд справи. Проте у зв'язку з тим, що при здійсненні цих заходів виникає ризик підбурювання з боку поліції, межі їх застосування мають бути чітко визначені.

Використання негласних агентів має бути обмеженим і забезпеченим гарантіями навіть у справах, пов'язаних із боротьбою з торгівлею наркотиками. Хоча зростання організованої злочинності, безсумнівно, зумовлює застосування відповідних заходів, **право на справедливий розгляд залишається на першому місці і не може бути принесене в жертву доцільності. Загальні вимоги справедливості, що містяться у ст. 6 Конвенції, застосовуються у провадженнях щодо всіх кримінальних справ: від найпростіших до найбільш**

заплутаних. Суспільним інтересом не можна виправдати використання доказів, здобутих шляхом підбурювання з боку поліції.

Зазначені рішення ЄСПЛ широко використовуються національними судами при розмежуванні негласних слідчих (розшукових) дій чи ОРД та дій щодо підбурювання та провокації. Серед останніх цікавих національних судових рішень, якими констатовано підбурювання та провокацію виділемо декілька яскравих прикладів того, як дії особи були явно наслідком підбурювання та провокації, яка була спланована та заздалегідь задокументована із наперед визначеним результатом, що в свою чергу стало наслідком справедливого виправдання або виключення значних епізодів звинувачених осіб:

1) Рішення апеляційного суду Київської області від 09.06.2016, яким залишено в силі виправдувальний вирок суду I інстанції:

«Суд першої інстанції дійшов вірного висновку про те, що дії оперативних працівників Білоцерківського МВ ГУ МВС України в Київській області та залученого ними до співпраці з ними свідка ОСОБА_3 є провокуванням та підбурюванням ОСОБА_2 до вчинення злочину. Оскільки підготовлена і проведена негласна слідча (розшукова) дія, контроль за вчиненням злочину спеціальний слідчий експеримент, здійснена всупереч вимогам ст.ст.246,271 КПК України без об'єктивних доказів того, що ОСОБА_2 приступив 18 квітня 2015 р. до вчинення тяжкого або особливо тяжкого злочину.

На думку колегії судів, вказаний злочин не було б скоєно ОСОБА_2, якби дії ОСОБА_3 не були б ним «ініційовані».

2)Рішення апеляційного суду Харківської області від 08.06.2016, яким залишено в силі виправдувальний вирок суду I інстанції за ч.2 ст. 307 КК України: «Як убачається із справи, ОСОБА_1 обвинувачувався за збут особливо небезпечного наркотичного засобу, який він здійснив під контролем правоохоронців. При цьому, з метою зупинення злочинної діяльності ОСОБА_1 працівниками правоохоронних органів було здійснено дві оперативних закупки, незважаючи на те, що в результаті здійснення першої у правоохоронців уже було достатньо підстав для зупинення такої діяльності обвинуваченим». **Такі дії, були визначені апеляційним судом Харківської області як підбурювання та провокація.**

3) Рішення Вищого спеціалізованого суду від 20.10.2015 за ч.4 ст. 368 КК України: «Судом першої інстанції встановлено, що ОСОБА_2 09 квітня 2014 року за місцем своєї роботи отримала від ОСОБА_4 неправомірну вигоду в розмірі 1000 грн. За матеріалами провадження, останній діяв під контролем працівників поліції. У суді першої інстанції ОСОБА_4 стверджував, що під час проходження медичного огляду він поклав у кишеню ОСОБА_2 конверт, у якому була зазначена сума грошей. **Разом із тим, як убачається з технічного носія інформації, на якому було зафіксовано судові провадження в суді першої інстанції, ОСОБА_4 зазначав, що ОСОБА_2 намагалася відвести його руку при передачі конверта з грошима. Однак останній, не зважаючи**

на поведінку засудженої, власноруч поклав конверт у бокову кишеню її халата. Тому, заперечуючи винуватість засудженої, захисник в апеляційній скарзі наводив доводи про те, що за вказаним епізодом прийняття ОСОБА_2 неправомірної вигоди було спровоковано самим ОСОБА_4.

Попри це суд апеляційної інстанції викладених захисником доводів належним чином не спростував та не перевірів їх в аспекті вказаного рішення Європейського суду."

Враховуючи всі вищевикладені рішення та справедливі судження можливо зробити два важливі висновки:

1. Протидія наркозлочинності та корупції є цілями правильними та важливими для суспільства, однак **ціль не виправдовує доцільність, коли засобами досягнення цілі стає «активна участь у підготовці та вчиненні злочину», навіть – НСРД у вигляді контролю, оскільки за «активної участі» правоохоронець стає підбурювачем, без якого подібний злочин вчинений не був би.**

2. Якщо мала місце саме «активна участь правоохоронців» при підготовці особою до вчинення злочину та при самому вчиненні, то в таких випадках має місце створення штучної обстановки та «театру» слідчих дій, які внаслідок цілеспрямованого підбурювання і породжують за собою вчинений злочин. За таких обставин, особа яка була підбурена вже стає потерпілим від злочину за ст. 370 КК України (провокація), а всі докази в «материнському» первісному провадженні, де особа була підбурена на злочин, за наслідком подібних НСРД є недопустимими.

Отже, проведення передбачених форм контролю буде успішно сприяти протидії різним формам злочинної діяльності особи чи групи осіб, а також виявлення та документування корупційних зв'язків злочинців, каналів поставки та транзиту товарів, предметів та речовин, у тому числі заборонених для обігу, лише при умові дотримання вимог діючого законодавства. У зв'язку з цим, слід окремо розглянути, як необхідно правильно застосовувати вимоги діючого кримінального процесуального законодавства.

5. Процесуальна регламентація алгоритму слідчих дій в ході проведення контролю за вчиненням злочину.

Розробка алгоритму проведення слідчих дій в ході проведення контролю за вчиненням злочину передбачає необхідність розгляду їхнього взаємозв'язку, визначення найбільш доцільних їх комплексів в межах діючого КПК України. Практика розслідування латентних злочинів свідчить, що найбільш ефективним моментом реалізації оперативних матеріалів є затримання злочинця «на гарячому», яке погоджується зі слідчим і здійснюється за певним алгоритмом у відповідності до вимог ст.271 КПК України.

З метою однозначного розуміння порядку проведення контролю за вчиненням злочину необхідно проаналізувати вироблений практикою типовий алгоритм дій слідчих та оперативних підрозділів.

На стадії одержання заяви та підготовчих дій заявник попереджається про кримінальну відповідальність за ст. 383 КК України. Згідно з ч. 2 ст. 60 КПК України йому надається документ, що підтверджує її прийняття і реєстрацію.

Згідно наказу МВС України від 07.07.2020 року № 575 слідчий, невідкладно, але не пізніше 24 годин після подання заяви, повідомлення про вчинене кримінальне правопорушення або після самостійного виявлення ним з будь-якого джерела обставин, що можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, зобов'язаний внести відповідні відомості до Єдиного реєстру досудових розслідувань та розпочати розслідування.

Після внесення цих відомостей, слідчим направляється письмове повідомлення прокурору про початок досудового розслідування.

Наступним етапом є винесення прокурором постанови про контроль за вчиненням злочину шляхом проведення спеціального слідчого експерименту, контрольованої поставки, контрольованої та оперативної закупки або імітування обстановки злочину (ст. 271 КПК). Контроль за вчиненням злочину полягає у створенні слідчим, прокурором та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Прокурор у своєму рішенні про проведення контролю за вчиненням злочину, крім відомостей, передбачених ст. 251 КПК, зобов'язаний: а) викласти обставини, які свідчать про відсутність під час негласної слідчої (розшукової) дії провокування особи на вчинення злочину; б) зазначити про застосування спеціальних імітаційних засобів.

З метою отримання додаткових фактичних даних під час проведення контролю за вчиненням злочину, слідчому судді апеляційного суду слід внести клопотання про надання дозволу на проведення найбільш доцільних у даному випадку НСРД: аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК); спостереження за особою, реччю або місцем (ст. 269 КПК); аудіо-, відео-контроль місця (ст. 270 КПК); обстеження публічно недоступного місця (за наявності необхідності встановлення технічних засобів зняття інформації) (ст. 267 КПК) тощо. Доцільно направити клопотання про надання дозволу на зняття інформації з електронної інформаційної системи (телефону) із зазначенням ідентифікаційних ознак ЕІС (ст.ст. 247, 264 КПК).

В ході контролю за вчиненням злочину необхідно провести:

– **затримання та особистий обшук** з дотриманням вимог ст.ст. 208, 234–236 КПК України (у разі відмови особи добровільно видати предмет неправомірної вигоди) з повідомленням про підстави затримання особи та її прав (п. 2, ч.3, ст. 42 КПК);

– **огляд місця події** (ст. 237 КПК), про результати якого складається протокол слідчим, який був уповноважений прокурором на проведення контролю за вчиненням злочину. Якщо контроль за вчиненням злочину закінчується відкритим фіксуванням, про це складається протокол у присутності особи, щодо якої він проводився, із зазначенням в додатках речей і документів, отриманих під час проведення (ч. 4 ст. 271 КПК). У протоколі зазначаються: місце, дата і точний час (година і хвилини) затримання відповідно до положень [статті 209](#) КПК; підстави затримання; результати особистого обшуку; клопотання, заяви чи скарги затриманого, якщо такі надходили; повний перелік процесуальних прав та обов'язків затриманого.

У разі якщо на момент затримання прізвище, ім'я, по батькові затриманої особи не відомі, у протоколі зазначається докладний опис такої особи та долучається її фотознімок. Протокол про затримання підписується особою, яка його склала, і затриманим. Копія протоколу негайно під розпис вручається затриманому та надсилається прокурору (ч. 5 ст. 208 КПК).

Уповноважена службова особа зобов'язана доставити затриману особу до найближчого підрозділу органу досудового розслідування, в якому негайно реєструються дата, точний час (година і хвилини) доставлення затриманого та інші відомості, передбачені законодавством. Про затримання одразу необхідно повідомити технічними засобами зв'язку відповідальних осіб в підрозділі органу досудового розслідування (ч.1, 2 ст. 210 КПК).

Крім того, слід надати можливість затриманій особі повідомити про своє затримання та місце перебування близьких родичів, членів сім'ї чи інших осіб за її вибором (ч. 7 ст. 42, ч. 1 ст. 213 КПК), а також повідомити орган, уповноважений на надання безоплатної правової допомоги (ч. 4 ст. 213 КПК).

Як правило, **допит** проводять за місцем проведення досудового розслідування в службовому кабінеті слідчого, прокурора або в іншому службовому приміщенні правоохоронного органу за місцем кримінального провадження. Допит необхідно проводити з урахуванням п. 6 ч. 2 ст. 87 КПК України, а саме не допитувати у якості свідка особу, яка є потенційним підозрюваним. Слідчий, прокурор має право на одночасний допит двох чи більше вже допитаних осіб для з'ясування причин розбіжностей у їх показаннях (ч. 9 ст. 224 КПК). Законом не передбачено заборони щодо проведення допиту особи одночасно кількома слідчими, прокурорами чи слідчим і прокурором, а в проведенні допиту можуть також брати участь експерт (ст. 69 КПК), спеціаліст (ст. 71 КПК), захисник (ст. 46 КПК), представник потерпілого (ст. 58 КПК), які користуються при цьому наданими їм процесуальним законом правами.

Одночасно слідчому судді вносяться клопотання про надання дозволу на **обшук житла чи іншого володіння особи**, тимчасовий доступ до речей та документів (ст.ст. 159–161 КПК) з метою вилучення предмету неправомірної вигоди, зброї, наркотичних засобів та інших речей, які можуть мати значення для кримінального провадження.

Протягом 24 годин з часу фактичного затримання підозрюваному необхідно вручити повідомлення про підозру (ч. 2 ст. 278 КПК), а упродовж 60

годин направити клопотання слідчому судді про обрання запобіжного заходу та доставляння підозрюваного до суду (ст. 208–213 КПК). Копію ж судового рішення підозрюваному необхідно вручити протягом 72 годин з часу фактичного затримання (ч. 2 ст. 12 КПК).

Не пізніше наступного дня з дати вилучення речей (одяг, гроші, коштовності зі слідами наркотичних засобів, люмінофорів, хімічних порошків та аерозолів тощо) необхідно внести подання про арешт вилученого під час обшуку особи чи огляду місця події майна, яке має бути розглянуто протягом 72 годин з часу надходження клопотання до суду (ч. 5 ст. 170; ч. 6 ст. 173 КПК).

В ході подальшого розслідування кримінального провадження слід призначити проведення судових експертиз (хімічної, криміналістичної, фоноскопичної та інших) (ст. 242 КПК), а також організувати отримання зразків для проведення експертизи (ст. 245 КПК). Для цього необхідно залучити спеціаліста (ст. 71 КПК). Тимчасовий доступ до речей і документів здійснюється на підставі ухвала слідчого судді, суду (ст.ст. 160–166 КПК).

Слід зазначити, що фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій, яка проводилась в процесі контролю за вчиненням злочину, оформляється протоколами з додатками до них. Вказані матеріали не пізніше 24 годин з моменту припинення НСРД передаються прокурору і в подальшому використовуються як докази у кримінальному провадженні (ст. 252 КПК).